

УДК 94 (4-191.2) «1991/2004»: 327

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПІВРОБІТНИЦТВА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ (1991 – 2004)

Гіреш Є. Н. (Ужгород)

Дана робота характеризує політичну та євроінтеграційну співпрацю центральноєвропейських країн на прикладі Вишеградських держав. Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1991р до 2004 р., описуючи події та характер співпраці. У співробітництві вишеградських країн настає криза після 1992 р., що привело до помітного зменшення кількості зустрічей політичного характеру. У 1998 р. спільними зусиллями країн-учасниць співробітництво відроджується, головною метою якого є цюнайшвидший вступ до Європейського союзу.

Ключові слова: Вишеградська група, Європейський Союз, Центральна Європа, євроінтеграція, співробітництво.

Зміни, що відбулися у Центральній і Східній Європі у період осені 1989 – весни 1990 рр., стали переломними в європейській та світовій історії. Після розпаду комуністичних та соціалістичних режимів у Центральній Європі розпочалися реформи у політичній та економічній сфе-

рах, вони сприяли просуванню на шляху до західної інтеграції.

Наприкінці 1980-х рр. європейська спільнота гарантувала підтримку процесів перетворення в середині соціалістичного блоку, але ніхто не передбачав швидкий крах старого режиму. Західноєвропейські держави не були готові

до того, що головним зовнішньополітичним орієнтиром новоутворених демократій стане щонайшвидший вступ до Європейського Союзу. Відомо, що як для Європейської Спільноти, так і для країн центральноєвропейського регіону, розбудова та інституційне встановлення економічних та політичних зв'язків було особливо важливим [6, с. 201].

Європейська спільнота розпочала тісну співпрацю з Польщею та Угорщиною. Першим проявом цього стало скасування бар'єрів на імпорт (1 січня 1990 р.) та запровадження вступної програми PHARE (Pologne Hongrie: Action pour la Reconstruction Economique), котру згодом розповсюдили ще на вісім країн, які виявили бажання у майбутньому вступити до ЄС.

Тодішній президент Чехословаччини Вацлав Гавел запросив своїх друзів-опозиціонерів із сусідніх держав до Братислави для обговорення питання – яким чином можна розробити план більш тісної співпраці між країнами, становище яких було подібним після повалення комунізму. Політична еліта, звісно, шукала партнерів у опозиційних колах оскільки ідея центральноєвропейської співпраці народилася саме на зустрічах угорської, польської, чехословацької та східнонімецької інтелігенції наприкінці 1980-х рр. [10, с. 82].

В цілому, регіональне співробітництво країн має давню історію, викликане рядом факторів: географічними, культурними, політичними. Можливість формування центральноєвропейського співробітництва назріла відразу після розпаду Радянського Союзу. Голова угорського уряду Йозеф Антал організував зустріч у Будапешті та у Вишеграді 15 лютого 1991 року. У ній взяла участь президент Чехословаччини Вацлав Гавел, польський президент Лех Валенса та угорський прем'єр-міністр Йозеф Антал. Учасники домовилися про щорічні зустрічі та підписали Декларацію про Співробітництво [13]. У документі, відомому як Вишеградська декларація, країни-учасниці – «Вишеградська Трійка» сформулювали наступні цілі:

- відновлення державної незалежності, демократії та свободи;
- очищення всіх сфер суспільного, політичного, економічного та політичного життя від залишків тоталітарного режиму;
- побудова парламентської демократії та сучасної правової держави за повної гарантії прав та свобод людини;
- утворення сучасної ринкової економіки;
- повна інтеграція до європейського політичного, економічного правового простору, а також до правового простору безпеки [12].

На прес-конференції після церемонії підписання Декларації голова угорського уряду наголосив на тому, що потрібне співробітництво не означає утворення нової організації, воно не

спрямоване на витіснення інших держав. Угорський прем'єр-міністр також заявив, що потрібне співробітництво не поширюватиметься на нових членів, та зауважив, що перед приєднанням до розвинутої Європи мають пройти узгоджувальні переговори, країни Центрально-Східної Європи не повинні стояти на шляху розвитку та інтеграції одна одній [10, с. 82].

Європейська спільнота 21 грудня 1991 р. підписала асоціативний договір із Польщею та Угорщиною. Таким чином, ці дві країни суттєво підвищили свій статус.

Впродовж 1991 р. були підписані міждержавні договори. Отже, 5-6 жовтня 1991 р. у Кракові на засіданні представників урядів Вишеградського співробітництва проголошено успішне утворення Вишеградської Трійки. 5 жовтня було підписано польсько-чехословацьку угоду, а 6 жовтня у Варшаві підписали польсько-угорську угоду. Не було підписано тільки угорсько-чехословацьку угоду [15, с. 438].

Після 1992 р. співробітництво набуває низхідної тенденції. Особливістю співробітництва було те, щоб союз був експериментальною платформою, де країни-учасниці мали можливість випробувати форми співробітництва, які вже діяли у Європейському Союзі. На жаль, тоді це не вдалося довести до кінця. Відносини між країнами-учасницями охололи. Однією з причин цього був розпад Чехословаччини, обидві новоутворені країни намагалися акцентувати свій суверенітет, відстоювати свої національні інтереси. У середині 1990-х рр. політичний авторитет Словаччини затьмарили ряд недемократичних рішень. Загострилася напруга між Братиславою та Будапештом у справі етнічних меншин. Головною причиною погіршення відносин країн Вишеградської групи було те, що провідні політики – в найбільшій мірі Вацлав Клаус – вважали, що побудова регіональних структур може уповільнити темп вступу до НАТО та Європейського Союзу. Голова чеського уряду наголошував, що належно підготовлена країна самостійно може приєднатися до євроатлантичних установ, це може відбутися швидше і легше, ніж через співпрацю з іншими країнами-претендентами. Такий підхід призвів до поступового охолодження відносин між вишеградськими країнами.

Польща сприйняла такий поворот подій з розчаруванням [9, с. 80].

Основним досягненням перших двох років політичної співпраці було те, що Центральній Європі вдалося звільнитися від спадщини комуністичного режиму. Поряд із здійсненням важливої зовнішньополітичної мети Вишеградська група опинилася перед новою проблемою – розпадом Чехословаччини і утворенням двох окремих держав (1 січня 1993 р.) [10, с. 82].

На початку січня 1993 року прем'єр-міністр незалежної Чехії Вацлав Клаус заявив,

що вишеградське співробітництво є вигаданим Заходом штучним явище, яке не має стосуватися його країни. Вацлав Клаус різко виступав проти інституалізації співробітництва.

Всередині 1993 року під тиском загально-го невдоволення Європейська Спільнота наважилася на наступний крок. У червні Копенгагський самміт висловився про можливість повноправного членства [6, с. 201].

Наступного року, а саме 11-12 січня 1994 р., в Празі відкрився шостий самміт чотирьохчленної групи, але спільного засідання не відбулося. Загострила кризу позиція Чехії. Вона вважала, що може раніше за інших стати членом Європейської спільноти, тому зосереджувала свою увагу виключно на економічній, а не політичній співпраці. За часів правління Владіміра Мечіяра Словаччина також відсторонилася від діяльності вишеградської четвірки [10, с. 82].

В березні 1994 р. був зроблений вагомий крок на шляху оформлення інституційних форм співробітництва. Так звана ініціатива Гурда-Андреотти побачила світ 7 березня 1994 р. Структурований діалог був яскравим проявом того, що ЄС сприймає країни Центрально-Східної Європи у якості цілісного блоку [1, с. 50].

У березні 1994 р. ЄС виступив з ініціативою щодо регулярного ведення структурованого діалогу на міністерському рівні з країнами що вже мають угоди про приєднання. Крім цього, ЄС заявив, що цей регіон вважають єдиним блоком. Зволікання з боку Євросоюзу було зрозумілим. Адже ряд політиків висловили свою думку стосовно того, що вони в жодному разі не збираються приймати нових членів, якщо це може мати негативний вплив на економіку ЄС [6, с. 201].

Підписання попередніх договорів 31 березня дало надію майбутнього членства у ЄС для країн, що були на початку реформаційних процесів. Першою це зробила Угорщина, згодом інші [7, с. 420].

Угорщина та Польща подали заявку на вступ до ЄС ще на початку квітня 1994 р., це запустило звичайну процедуру перевірки заявників. Подібних кроків чекали і від решти членів групи, насамперед від Чехії, котра намагалася домогтися сепаратного договору з Брюсселем. Країни Вишеградської групи мали найбільші шанси серед східноєвропейських країн на вступ до ЄС [3, с. 25-29].

Через тривалу процедуру ратифікації договорів про приєднання, вони вступили в дію лише у 1994-1995 рр. Ці договори стали точкою відліку для кожної з країн на шляху до членства ЄС.

3 травня 1995 р. ЄС видав так звану Білу книгу, тобто посібник, у котрому зафіксовано всі ті законодавчі зміни, умови конкурсу, а також суспільні норми та правила охорони навколиш-

нього середовища, яких повинні дотримуватися в усіх країнах-претендентах на членство в ЄС.

Наступний етап переговорів стосовно вступу країн розпочався тільки через півроку після Маастрихтської конференції перегляду, котру планували провести у 1996 р. Згідно доповіді Номура реально вступ країн-претендентів у ЄС міг відбутися впродовж 2001 - 2005 рр. [4, с. 42].

Зустрічі керівників найвищого рівня починаючи із 1995 р. припинилися. Прага навмисне послаблювала рамки співробітництва, шукаючи самостійного шляху до Європи. У Братиславі до влади прийшов Владімір Мечіяр, який не проявляв бажання тісної співпраці з сусідами. Політичні симпатії Мечіяра мали явно східну, промисловську орієнтацію [6, с. 201].

Вишеградська ідея занепадала. Про неї в ЗМІ говорили переважно у минулому часі. Ознакою погіршення відносин в середині цієї групи було і те, що на самміт країн НАТО у 1996 р. було запрошено тільки Угорщину, Польщу та Чехію, хоча їх співпраця з Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) була незмінною [10, с. 82].

У 1996 р. було проведено три, а у 1997 р. тільки одну зустріч в рамках Вишеградської організації. Остання зустріч була організована для покращення роботи організації Червоного хреста на території Вишеградської четвірки [15, с. 438].

1998 рік приніс значні зміни у життя Вишеградської четвірки. Зміни зумовлені із перемогою на виборах до парламенту Словаччини 25-26 вересня 1998 р. демократичного Мікулаша Дзурінди над Владіміром Мечіяром. Чеського прем'єра Вацлава Клауса замінив Мілош Земан, який був прихильником інтеграції та збереження В4 (V4). В Угорщині також пройшли парламентські вибори, перемогу на котрих здобула права коаліція на чолі з Віктором Орбаном [6, с. 201].

Угорський, польський та чеський прем'єри 21 жовтня 1998 року провели самміт і підписали комюніке про відродження вишеградського співробітництва. Вони також заявили, що Словаччина є «частиною Вишеградської ідеї» і демократична Словаччина має місце у Співробітництві: «Висловлюємо надію стосовно того, що демократичний розвиток країни отримає нову динаміку після виборів, що допоможе їй влитися у процес Вишеградського співробітництва. Наголошуємо: громадяни демократичної Словаччини можуть бути певними, що наші країни віддано підтримують її на шляху до Євроатлантичних структур.» [8, с. 244]. Все це проходило у той час, коли новий словацький уряд ще не був затверджений.

Словаччина вітала прояви підтримки з боку сусідніх держав, і перше засідання відродженого співробітництва було проведено саме у Братиславі (4 травня 1999 р.) На зустрічі прийнято

новий механізм роботи, виокремлено ті галузі, в яких потрібна подальша консультація експертів. Однак, інституційна система не була створена, країни-учасниці не бачили сенсу у побудові нової організаційної структури напередодні вступу до ЄС. Була розроблена система головування на базі принципу щорічної ротації (кожен рік обирається голова з іншої країни). У спільній декларації зазначено, що проводитимуться дві зустрічі на рівні голів урядів, але офіційною вважатиметься тільки одна. Для міністрів кількості зустрічей не визначалася. Кількість зустрічей міністрів закордонних справ також чітко регламентувалася – двічі на рік, це мають бути підготовки зустрічей прем'єрів. Галузі співпраці: європейська інтеграція, внутрішні справи та юстиція, культура, освіта, наука, транспорт, комунікаційні системи, охорона навколишнього середовища та політика безпеки. Вступ у НАТО залишався цілком тільки для Словаччини, тому країни-учасниці вирішили допомагати їй у цьому. Піднімалося питання співпраці у галузі військової промисловості, а також було запропоновано направити миротворців для вирішення ситуації на Балканах. Позитивні зрушення сталися у галузі культури та освіти. Домовилися про створення Вишеградського Фонду, до базового капіталу якого в однаковій мірі долучилися всі країни-учасниці [6, с. 201].

Того ж 1999 року у Яворині (Словаччина) проведено зустріч голів урядів країн-учасниць, на якій обговорили програму оновленого співробітництва. Тут окрему роль отримали намагання Словаччини щодо вступу до НАТО. Серед цілей також було зазначено наступне: співпраця у сфері запровадження норм шенгенської угоди, спільний аналіз питань Європейської Ідентичності Безпеки та Оборони, оцінка загроз внутрішньої безпеки окремих країн, співробітництво у галузі охорони навколишнього середовища та кооперація у сфері культури.

Нове тисячоліття стало періодом великих здобутків для Центрально-Східної Європи. Внутрішня політика стабілізувалася. Головним завданням стала повна інтеграція з Європою. Це означало членство у ЄС та НАТО. Першими процес розпочали Польща, Чехія та Угорщина (приєдналися до НАТО ще наприкінці минулого сторіччя).

9 червня 2000 року прем'єри країн В4 надалі від Праги у містечку Штирін підписали Декларацію про утворення Міжнародного Вишеградського Фонду. На підтримку Фонду кожна з країн мала перерахувати певну суму. В перший рік – один мільйон євро. Звичайно, Вишеградський Фонд доволі обмежений у сфері діяльності, а у політичному плані – інактивне утворення.

19 січня 2001 року в Пщині (Польща) відбулася ювілейна зустріч голів вишеградських країн. На самміті голів урядів у Кракові 31 трав-

ня – 1 червня Віктор Орбан взяв на себе повноваження голови Співробітництва. В серпні в Тіхоні прем'єри на інформальній зустрічі заявили, що вони не планують розширення кола вишеградських країн. В кінці року міністри закордонних справ підписали міжнародну Вишеградську угоду у Бухаресті. Угода з капіталом у два мільйони євро давала змогу проведення широкомасштабних культурних, молодіжних, спортивних та інших заходів. 5 грудня відбувся перший самміт голів урядів країн Бенілюкс та Вишеградських країн у Люксембурзі [2].

Тимчасовий перебіг у регулярних зустрічах викликав виступ Віктора Orbana у Європейському Парламенті 20 лютого 2002 р. Угорський прем'єр проголосив, що декрети, прийняті Едуардом Бенешом після Другої світової війни, не відповідають міжнародним нормам, тому очікує від Чехії та Словаччини їх скасування. Заява Orbana мала значне відлуння у Празі та Братиславі. Керівники країн протестували, мовляв Будапешт не має права вказувати, що повинні робити дві держави заради вступу до ЄС. Надалі обидві держави відмовилися брати участь на вишеградському самміті у місті Кесхей, що мав відбутися 1 березня. До бойкоту приєднався і польський прем'єр Лешек Міллер. Ця справа не закінчилася. Словацькі делегати заявили що, вони не братимуть участь на зустрічі міністрів культури, який мав відбутися у Шопроні [11].

6 лютого 2003 року скликано конференцію, головною темою котрої був захист країн Вишеградської четвірки. Далі йшла мова про Шенгенську угоду та про спільні дії у боротьбі із корупцією та тероризмом. У квітні цього ж року відбулася ще одна зустріч, де обговорювалося питання системи освіти країн-учасниць. У листопаді затвердили попередні домовленості та уклали угоду про співпрацю країн В4 після вступу до ЄС [14, с. 56].

1 травня 2004 року країни В4 вступили до Європейського Союзу. Перша зустріч голів урядів Вишеградських країн, вже членів ЄС, відбулася 12 травня у містечку Кромериз. Були присутні голови урядів – угорський Петер Меддеші, польський Марек Белка, чеський Владімір Шпідла та словацький Мікулаш Дзюрінда. У новій Вишеградській Декларації зафіксовано нові цілі – щоб «у майбутньому вони мали змогу без ілюзій, зосереджуючи увагу на спільних інтересах, прагматично» використовувати переваги спільного виступу. Документ також описав механізми узгодження (політичні, галузеві та узгоджувальні зустрічі експертів і зустрічі вищого рівня) [5].

Таким чином, можемо констатувати, що вишеградські країни у період між 1991 та 2004 рр. не проявляли тісного співробітництва, оскільки виникло ряд конфліктів та суперечок, які загрожували дальшому існуванню групи. Втім, існування та діяльність Вишеградської групи

мало насамперед позитивне значення і призвело до значних здобутків – вступ країн-учасниць до НАТО, утворення Вишеградського Фонду та вступ до Європейського Союзу. Хоча кожна з

країн має певні внутріполітичні труднощі різного характеру, майбутня співпраця у рамках В4 важлива для кожної з них.

1. A tárgyalássorozat tétova lépései // Figyelő, 1995. szeptember 28. – 50 old.
2. A visegrádi együttműködés főbb állomásai /http://www.gondola.hu/cikkek/10384-A_visegradi_egyuttmukodes_fobb_allomasai_.html
3. Az Európai Unió bővítése: HVG 1994/19. szám. – 25-29 old.
4. EU: Mikor csatlakozott Kelet-Európa? Hosszú átmenet // Figyelő, 1995. – 42 old.
5. Európai integrációt készítettek elő a visegrádi négyek /http://www.multkor.hu/20110215_europai_integraciot_keszitettek_elo_a_visegradi_negyek
6. Glied Viktor-Tarrósy István: Globális biztonsági kihívások, NATO szerepvállalások és Közép-Európa. – Pécs, 2006. – 201 old.
7. Hajdu Csaba: Kelet-Közép-Európa fejlődése az integráció útján. „Tájak – Régiók - Települések” – Tisztelgés a 75 éves Enyedi György akadémikus előtt. – Debrecen, 2005. – 420 old.
8. Magyar Külpolitikai Évkönyv 1998. – 244 old.
9. Marek Pernal: A visegrádi csoport és az európai integráció // Európai Utas, 2001/4. 80 old.
10. Urban Rusnák: Visegrád: múlt és jövő között // Beszélő, 2002. – 82 old.
11. Valóráváltatlan visegrádi vágyak. Kitekintő. 2002. in:<http://uj szo.com/cimkek/kitekinto/2002/03/07/valoravaltatlan-visegradi-vagyak>
12. Visegrádi Nyilatkozat // <http://www.visegradgroup.eu/tortenelem>
13. Андрійчук Олександр. Досвід вступу країн вишеградської групи до Європейської Унії у контексті акцесійних приготувань України // Юридичний журнал – 2006. – № 2. – С.92-95.
14. ЄС та місцеве самоврядування: досвід вишеградських міст та українська перспектива. Науково-методичний посібник. – Київ, 2008. – 56 с.
15. Кіш Єва. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2008. – 438 с.

РЕЗЮМЕ

ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫЕ И ПОЛИТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СОТРУДНИЧЕСТВА СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ ЕВРОПЫ (1991 – 2004)

Гиреш Е. Н. (Ужгород)

Работа характеризует политическое и евроинтеграционное сотрудничество центральноевропейских стран на примере Вишеградских государств. Хронологические границы исследования включают период от 1991 по 2004 год, описывая события и характер сотрудничества. После 1992 г. в сотрудничестве вишеградских стран настает кризис, что привело к существенному сокращению встреч политического характера. 1998 г. совместными усилиями стран-участниц сотрудничество возрождается, главной целью стало вступление в Европейский Союз.

Ключевые слова: Вишеградская группа, Европейский Союз, Центральная Европа, евроинтеграция, сотрудничество.

SUMMARY

EUROPEAN INTEGRATION AND POLITICAL CHARACTERISTICS SOTRUDNICHETVA CENTRAL EUROPE (1991 – 2004)

E. Giresh (Uzhhorod)

This study presents the political and eurointegrational cooperation of the Central European countries on the example of the Visegrad Group. The chronological termination of the research is the period between 1991-2004. The period after 1992 was critical for the Visegrad countries, that causes the fall of the number of the political meetings. Finally, the cooperation between the Central European countries was renewed in 1998. The aim was to join the European Union as soon as possible. Their dream came true on 1st of May 2004.

Keywords: Visegrad Group, European Union, eurointegration, corporation, Central Europe.